

МІСЦЕ ПРИХОВУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ В ІНСТИТУТІ ПРИЧЕТНОСТІ ДО ЗЛОЧИНУ

PLACE OF HIDDENING OF A CRIMINAL OFFENSE IN THE INSTITUTE OF INVOLVEMENT IN CRIME

Лазаренко В.В., здобувач кафедри кримінального права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних теоретико-методологічних проблем інституту причетності до злочину – визначення приховування кримінального правопорушення, встановленні його місця в системі кримінально-правових норм чинного законодавства. Заздалегідь необіцяне приховування кримінального правопорушення пропонується як активні фізичні дії, спрямовані на переховування злочинця, знарядь і засобів вчинення злочину, слідів злочину або предметів, здобутих злочинним шляхом, у вчиненні якого особа, яка приховує злочин ніякої участі не брала.

Ключові слова: причетність до злочину, кримінальне правопорушення, приховування кримінального правопорушення, заздалегідь не обіцяне приховування кримінального правопорушення.

The article is devoted to the coverage of one of the current theoretical and methodological problems of the institute of involvement in a crime - determining the concealment of a criminal offense, establishing its place in the system of criminal law of current legislation. Promise concealment of a criminal offense is proposed as active physical acts aimed at concealing the offender, tools and means of committing a crime, traces of a crime or objects obtained by criminal means, in the commission of which the person concealing the crime did not participate.

Key words: involvement in a crime, criminal offense, concealment of a criminal offense, concealment of a criminal offense not promised in advance.

Визнання в доктрині кримінального права ролі і значення боротьби з діяннями, що утворюють причетність до злочину в якості важливого кримінально-правового інструменту, на жаль, в даний час не привело до усвідомлення необхідності створення єдиної концептуальної схеми причетності до злочину і однозначного вирішення питання про місце причетності в системі кримінального закону. Хоча у КК України містяться окремі норми, що утворюють деякі види причетності до злочину, але єдність і зв'язок цих норм між собою не відображено.

Причетність до злочину – це умисне або необережне протиправне діяння (дія чи бездіяльність) без ознак співучасті, що пов'язане з основним (попереднім) злочином, яке не сприяло та не обумовлювало його вчинення. Дія або бездіяльність причетної особи завжди пов'язана з основним (попереднім) злочином іншого суб'єкта [1, с. 12].

На сучасному етапі свого розвитку доктрина кримінального права містить тенденцію виокремлення таких основних видів причетності до злочину: заздалегідь не обіцяне приховування злочину, злочинця та наслідків злочину; заздалегідь не обіцяне придбання, отримання чи збут майна, здобутого злочинним шляхом; заздалегідь не обіцяне потурання злочину; заздалегідь не обіцяне недонесення про достовірно відомий злочин.

Розглядаючи сутність заздалегідь не обіцяного приховування кримінального правопорушення, необхідно звернути увагу на два положення – кримінально-правову норму (ст. 396 КК України) і фактичні підстави вчиненого діяння. Сама юридична природа приховування залежить від того, якою мірою дії осіб, які приховують правопорушення, були пов'язані з вчиненням основного злочину. Звідси і відповідні складнощі при кваліфікації: в одних випадках приховування виступає як пособництво, утворює співучасть, в інших – є самостійним різновидом злочинної діяльності, особливою формою причетності до злочину.

Суспільна небезпека складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 396 КК України, полягає в тому, що вона сприяє і активно допомагає злочинцю в його спробі приховати сліди злочину та уникнути кримінальної відповідальності за вчинене, ускладнює роботу правоохоронних органів, заважає розкриттю злочинів, виявленню і викриттю злочинців, що в подальшому впливає на зрос-

тання латентної злочинності. Дані обставини в кінцевому результаті негативно впливають на реалізацію принципу невідворотності кримінальної відповідальності за злочин.

Встановлення кримінальної відповідальності за заздалегідь не обіцяне приховування переслідує дві мети: попередження особи, яка намагається вчинити будь-яке правопорушення, про те, що вона не може розраховувати на яку-небудь допомогу в приховуванні злочину після його завершення та попередження шляхом погрози застосування покарання щодо осіб, які намагаються надати допомогу в приховуванні злочину іншим особам.

На думку В.Г. Смирнова, приховування – одна з універсальних форм суспільно небезпечної діяльності: вона можлива по відношенню до будь-якого скоєного злочину, як умисного, так і необережного, як до закінченого, так і до вчиненого [2, с. 34].

М. Меркушев вказував, що приховування злочинця або слідів злочину, а так само приховування і використання в особистих цілях предметів, здобутих злочином, карається так само, як і вчинений злочин, за винятком тих випадків, коли подібні дії прямо передбачені спеціальною статтею Особливої частини Кримінального кодексу [3, с. 18].

Приховування кримінального правопорушення як кримінально каране діяння охоплює за своєю природою дії, спрямовані на приховування не лише злочину, але й особи самого злочинця, наслідків злочину (результат злочинної діяльності), що більшою мірою відповідає об'єктивній дійсності. Тому при вивченні цього виду причетності доцільнішим є більш повне його формулювання, а саме приховування злочину, злочинця та наслідків злочину.

Приховування здійснюється вже після того, як винний вчинив злочин, тому воно не сприяло скоєнню виконавцем злочину, не перебувало з ним у причинному зв'язку. Лише у тих випадках, коли приховування було заздалегідь обіцяно виконавцю до вчинення ним злочину, його варто розглядати як пособництво. У цьому разі воно сприяє вчиненню злочину та перебуває з ним у причинному зв'язку [4, с. 593].

Н.А. Мирошніченко також зазначає, що у тому разі, якщо суб'єкт заздалегідь пообіцяв приховати злочинця, засоби, предмети, здобуті злочинним шляхом, то він уже є пособником злочину, вчиненого у співучасті [5, ст. с. 352].

Якщо особа заздалегідь знає про злочинні наміри майбутнього виконавця основного (попереднього) злочину і при цьому заздалегідь обіцяє після його завершення допомогти приховати сліди злочину, наслідки або ж самого злочинця, то такі дії мають бути кваліфіковані як пособництво. Адже, у такому разі, особа пов'язана з виконавцем конкретною домовленістю, узгодженістю та спільністю дій, умислом, що є об'єктивними та суб'єктивними ознаками співучасті у злочині. Своєю обіцянкою приховати злочин особа прямо сприяє вчиненню злочину, його завершенню, допомагає сховатися від правосуддя, при цьому чітко усвідомлює, що саме своїми обіцянками та діями підбурює впевненість у успішності завершення злочину виконавцем. Саме на підставі указаних особливостей приховування є відмінним від пособництва у злочині.

Розбіжності у визначенні юридичної природи приховування злочину були зняті постановою Пленуму Верховного Суду СРСР «Про судову практику у справах про заздалегідь не обіцяне приховування злочину, придбання або збут завідомо викраденого майна» від 31 липня 1962 р. Пленум у своїй постанові вказав на те, що суди при розмежуванні співучасті у злочині від заздалегідь не обіцяного приховування злочину та інших форм причетності до злочину іноді залишають поза увагою таку необхідну ознаку співучасті, як наявність причинного зв'язку між дією або бездіяльністю особи і вчиненням злочином [6, с. 339].

Із самого терміна «заздалегідь не обіцяне приховування» видно, що свої злочинні дії винний виконує після того, як виконавець злочину вчинив злочин. Таким чином, приховування, на відміну від співучасті, не має з основним злочинним ніякого причинного зв'язку [7, с. 337]. Однак не доцільно робити висновок про відсутність ознак співучасті тільки тому, що злочинні дії винного були вчинені після закінчення злочину.

Вказівка на відсутність заздалегідь даної обіцянки допомоги з приховуванням кримінального правопорушення є обов'язковою ознакою приховування, що відрізняє його від співучасті у злочині, а тому має знайти відображення у визначенні його законодавчому терміні. Невключення такого застереження в дефініцію, дійсно, створить складнощі у розумінні того, про який вид правопорушення вчинено – співучасть чи причетність до злочину.

На думку А.В. Зарубіна, заздалегідь не обіцяне приховування злочину і злочинця є найбільш суспільно небезпечною формою причетності. Цю форму причетності було криміналізовано раніше за інші. Заздалегідь не обіцяне приховування, придбання та збут майна, завідомо для винного здобутого злочинним шляхом були карані в залежності від тяжкості основного (попереднього) злочину [8, с. 6].

Вірним є те, що досліджуваний вид причетності до злочину в історії кримінального законодавства було криміналізовано раніше за інші. Однак, заздалегідь не обіцяне приховування злочину, злочинця або наслідків злочину на підставі аналізу правоохоронної та судової практики на сучасному етапі розвитку української державності є найбільш поширеним серед інших. Попри це, рівень суспільної безпеки цього виду причетності, у першу чергу, залежить від рівня суспільної безпеки основного (попереднього) злочину, з приводу якого і вчиняється приховування.

У чинному Кримінальному кодексі України передбачено відповідальність за заздалегідь не обіцяне приховування кримінального правопорушення. У судовій практиці такі випадки підпадають під кваліфікацію за ст. 396 КК України. Поряд із цим, ця стаття передбачає положення стосовно того, що члени сім'ї чи близькі родичі особи не підлягають кримінальній відповідальності за заздалегідь не обіцяне приховування злочину.

Із приводу визначення положення про звільнення від кримінальної відповідальності членів сім'ї та близьких родичів в літературі визначалися досить полярні точки

зору. Так, одні вчені вважали, що таке притягнення до кримінальної відповідальності є виправданим та необхідним.

Наприклад, В.С. Гелашвілі пропонував звільняти від кримінальної відповідальності лише тих родичів, які під час вчинення приховування злочину, злочинця чи наслідків злочину, керувалися саме родинними інтересами, почуттями, а не з корисливих чи інших цілей [9, с. 11]. Н.Г. Радунцева також вказувала на необхідність збереження норми про кримінальну відповідальність за приховування злочину близьких родичів та членів сім'ї осіб, які вчинили особливо небезпечні злочини, у зв'язку з підвищеною їх суспільною небезпечністю [10, с. 67].

Так, керуючись загальним положенням щодо звільнення від кримінальної відповідальності членів сім'ї та близьких родичів, які при вчиненні такого протиправного діяння керувалися виключно родинними інтересами, почуттями.

Для повної картини кримінально-правової характеристики пропонується розглянути склад цього виду причетності до злочину.

М.І. Ковальов, досліджуючи об'єкт цього виду причетності до злочину, ототожнював об'єкт заздалегідь не обіцяного приховування злочину (злочинця, наслідків злочину), тяжких та особливо тяжких злочинів, таких як контрреволюційні злочини, розкрадання державного майна, крадіжки, грабїж, розбій, вимагання, шахрайство, привласнення, будь-які продовжувані злочини, деякі небезпечні злочини проти порядку управління, з об'єктом приховуваного злочину [11, с. 105].

Так, приховування кримінального правопорушення не поєднано з основним (попереднім) злочиним ні об'єктивною, ні суб'єктивною стороною злочину та є самостійним кримінально караним правопорушенням, яке тягне за собою відповідні самостійні наслідки. Однак, приймаючи до уваги похідний від основного (попереднього) злочину характер причетності до злочину, основним безпосереднім об'єктом заздалегідь не обіцяного приховування кримінального правопорушення виступатимуть ті суспільні відносини, на які направлений основний (попередній) злочин, а обов'язковим додатковим об'єктом будуть суспільні відносини у сфері своєчасного попередження злочину, розкриття та встановлення всіх обставин діяння, викриття особи, винної у вчиненні основного (попереднього) злочину.

На думку М.Х. Хабібুলліна, при заздалегідь не обіцяному приховуванні винний вступає у зв'язок з виконавцем або співучасником після вчинення злочину. Виконавець або інші співучасники, здійснюючи основний (попередній) злочин, діють цілком самостійно, не розраховуючи на сприяння причетних осіб. Тому дії причетних осіб не перебувають ні в причинному, ні у винному зв'язку з основним злочиним [12, с. 12].

Об'єктивна сторона приховування кримінального правопорушення можлива лише у вигляді діяння – активних дій, спрямованих на:

- приховування злочинця – надання такій особі притулку, сховища, чистого одягу, транспортного засобу для втечі, зміна зовнішності тощо;
- приховування кримінального правопорушення – знищення документів, аудіо-, відеозаписів, зброї, знаряддя вчинення злочину, будь-яких матеріальних наслідків злочину, зміни об'єкта або обстановки; зміни, які відбулися в навколишньому середовищі в результаті вчиненого злочину тощо;
- приховування наслідків кримінального правопорушення – плями крові на місці події, одягу злочинця, предметів, здобутих злочинним шляхом, знищення (переміщення, переховування тощо) трупа, зберігання таких предметів тощо.

У разі, коли приховують особу злочинця, виникає питання щодо кола таких осіб. До них віднесено: осіб, які

вчинили основний (попередній) злочин; співучасника або співучасників основного (попереднього) злочину.

Приховування є кримінальним правопорушенням, вчиненим за допомогою дії, незалежно від його конкретного прояву – у вигляді фізичних актів чи інтелектуальної (інформаційної) допомоги злочинцеві в ухиленні від кримінального переслідування. Вичерпний перелік способів приховування в законі дати неможливо в силу їхнього різноманіття, тому його доцільно залишити відкритим, щоб суд у конкретній ситуації міг, виходячи з обставин провадження, встановлювати наявність або відсутність його ознак.

Початковим моментом приховування кримінального правопорушення є можливим лише із вчинення будь-яких дій, спрямованих на приховування одного із передбачених елементів – злочину, злочинця, наслідків правопорушення. А завершення цього виду причетності до злочину залежить від ряду обставин: бажання особи приховувача, можливості такої особи (наприклад, можливість надання тривалого притулку) – обставин, які залежать від волі приховувача тощо.

Найважливішою обов'язковою ознакою об'єктивної сторони приховування, на яку вказують в тій чи іншій мірі всі дослідники, виступає те, що заздалегідь не обіцяне приховування кримінального правопорушення є тільки тоді, коли дії особи могли в дійсності сприяти приховуванню злочину. Отже, дії приховувача, в чому б вони не виражались, повинні істотно загрожувати нормальній діяльності органів правосуддя. Приховуванням не може бути визнана будь-яка, навіть незначна допомога злочинцеві. Вчинення причетних до злочину особою дій, формально схожих з приховуванням, але по обставинам провадження не здатних ускладнити збір речових доказів або розкриття злочинця, не є суспільно небезпечним діянням. У подібних випадках за певних умов може йти мова про наявність ознак складу недонесення.

Маючи формальний склад, приховування є закінченим з моменту вчинення будь-яких дій з приховування злочинця, знарядь чи засобів вчинення злочину, слідів злочину або предметів, здобутих злочинним шляхом. Не має значення, чи була фактично досягнута мета приховування, чи вдалося винному сховатися від органів кримінального переслідування. Більше того, приховування є завжди «невдалим», не призводить до тієї мети, яку переслідували злочинець і приховувач. Якби дії приховувача виявилися

У свою чергу, суб'єктом приховування кримінального правопорушення є фізична осудна (обмежено осудна) особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності (16 років). За характером суб'єктивної сторони приховування може бути вчинене лише умисно. Винний усвідомлює, що він сприяє приховуванню злочинця, знарядь чи засобів вчинення злочину, його слідів, предметів, здобутих злочинним шляхом, та бажає цього. Особа повинна усвідомлювати закінчений характер злочину, який вона приховує. Мотив і мета при цьому на кваліфікацію впливати не повинні, оскільки не є обов'язковими елементами складу злочину.

При встановленні суб'єктивних ознак складу протиправного діяння (приховування), важливо знати, що між особами заздалегідь не існувало ніяких домовленостей щодо вчинення основного (попереднього) злочину, прихо-

вання його наслідків, реалізації предметів, здобутих злочинним шляхом, тощо; відсутність спільного умислу, мети та інших характеристик розглядуваного елемента складу злочину, не було причинного та винного зв'язку між основним та причетним злочинами.

В.Б. Малінін указує на те, що у разі відсутності вини або спричинення наслідку, діяння вже не розглядається як співучасть, і в разі визнання останнього суспільно небезпечним караним діянням тягне за собою самостійну кримінальну відповідальність [13, с. 235]. І така позиція є вірною, адже ставлення у вину злочинного наслідку діяння співучасників і причетній особі є не що інше як об'єктивне ставлення у вину. Дійсно, суспільна небезпека причетного діяння (приховування злочину) визначається у зв'язку з діяльністю особи, винної у вчиненні основного (попереднього) злочину, однак при цьому відсутні як причинно-наслідковий зв'язок, так і вина.

Відтак, умисел особи, яка вчиняє заздалегідь не обіцяне приховування кримінального правопорушення, характеризує такі обставини:

- винна у вчиненні приховування кримінального правопорушення особа усвідомлює суспільно небезпечний характер основного (попереднього) приховуваного діяння;
- приховувач усвідомлює, що своїми діями чинить суттєві перешкоди для розшуку та встановлення особи злочинця, обставин діяння тощо;
- суб'єкт бажає вчинити приховування злочину, злочинця чи наслідків злочину.

Крім обставин, що відносяться до основного (попереднього) злочину, приховувач повинен усвідомлювати і те, що його дії сприяють приховуванню певного конкретного злочину. Приховувач, який не усвідомлює, що його дії носять характер приховування злочину від органів правосуддя, не може нести кримінальної відповідальності за приховування злочину. Таким чином, суб'єктивна сторона приховування виражена умисною формою вини, особливістю якої є те, що винний повинен усвідомлювати суспільно небезпечний характер не тільки своїх дій, а й вчинення іншою особою тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Отже, найбільш обґрунтованою і прийнятною вважається позиція, згідно якої про приховування кримінального правопорушення як самостійну форму кримінально-караного діяння може йтися лише при приховуванні особою діяння, у вчиненні якого вона самостійно ніякої участі не брала, в той час як при так званому заздалегідь обіцяному приховуванні особа приховує кримінальне правопорушення, що є результатом її спільної діяльності з виконавцем (чи іншим співучасником кримінального правопорушення).

Заздалегідь не обіцяне приховування кримінального правопорушення – це умисна діяльність причетної особи, яка вчиняється після закінчення основного (попереднього) злочину та спрямована на приховування або допомогу у приховуванні особи злочинця, факту вчинення злочину, обставин та наслідків злочину. Таке діяння нині тягне за собою кримінальну відповідальність у порядку, передбаченому ст. 396 КК України. Однак, чинна конструкція указаної норми вимагає певного уточнення та змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абакіна-Пілявська Л. М. Інститут причетності до злочину в кримінальному праві України. автореферат дисс. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 - кримінальне право та криминологія, кримінально-виконавче право. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса. 2014. 22 с.
2. Смирнов В.Г. Понятие прикосновенности по советскому уголовному праву. Ленинград, 1957. 127 с.
3. Меркушев М. Ответственность за укрывательство: К проекту Уголовного кодекса СССР. Социалистическая законность. 1955. Вып. № 1. С. 17–20.
4. Пионтковский А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. Москва, 1961. 666 с.
5. Мирошниченко Н.А. Прикосновенность к преступлению в уголовном праве Украины. Правове життя сучасної України : тези доповідей Всеукр. наук. конф. / відпов. ред. Ю.М. Оборотов. Одеська національна юридична академія. Одеса, Фенікс, 2008. С. 351-354.

6. Постановление Пленума Верховного суда СССР от 31 июля 1962 г. № 11 «О судебной практике по делам о заранее не обещанном укрывательстве преступлений, приобретении и сбыте заведомо похищенного имущества». Сборник действующих постановлений Пленума Верховных Судов СССР, РСФСР и Российской Федерации по уголовным делам. М.: Изд-во БЕК, 1999. – С. 338- 340.
7. Бернер А.Ф. Учебник уголовного права. Части общая и особенная. СПб., 1865. 459 с.
8. Зарубин А.В. Уголовно-правовое регулирование прикосновенности к преступлению : автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология уголовно-исполнительное право». Тюмень, 2004. 22 с.
9. Гелашвили В.С. Ответственность за заранее не обещанное укрывательство по советскому уголовному праву : автореф. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; исполнительно-трудовое право». Москва, 1979. 24 с.
10. Радунцева Н.Г. Уголовная ответственность за заранее не обещанное укрывательство : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.08. Омск, 1980. 214 с.
11. Ковалев М.И. Соучастие в преступлении. Свердловск, 1961. 119 с.
12. Хабибуллин М.Х. Ответственность за укрывательство преступлений и недоносительство по советскому уголовному праву. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1984. 136 с.
13. Малинин В.Б. Причинная связь в уголовном праве. Санкт-Петербург : Из-во «Юридический центр Пресс», 2000. 316 с.